

А. Чернобаєва,
аспірантка кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В КРАЇНАХ БАЛТІЇ І В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. За останні декілька років сурогатне материнство стало однією з гострих міждисциплінарних проблем сучасності. Незважаючи на ефективність цієї методики допоміжних репродуктивних технологій і значні успіхи у її ефективному застосуванні, це питання стало предметом жвавих дискусій, зокрема у контексті соціології, теології, етики та інших аспектів сучасних знань. При цьому це питання є не менше гострим і при його осмисленні у цивільно-правовій площині.

Порядок використання репродуктивної методики сурогатного материнства, її наслідки в частині налагодження сімейних відносин між новонародженою дитиною і її генетичними батьками, а також застосування договору як інструмента комплексного регулювання відповідних відносин між генетичними батьками дитини і сурогатною матір'ю наразі виступають тими аспектами піднятого питання, що не отримали комплексного регулювання на рівні нормативно-правових положень, що, своєю чергою, обумовлює актуальність їх наукового аналізу.

У цьому сенсі практичний інтерес розгляду проблеми правового регулювання договірних відносин сурогатного материнства в країнах Балтії і в Україні визначається принаймні двома обставинами. Першою виступає спільне радянське минуле цих країн. Незважаючи на те, що Укра-

їна зазнала більш глибокої трансформації під тиском радянської ідеології, ніж Литва, Латвія та Естонія, як науковий, так і практичний інтерес становить шлях, яким пішли вказані країни зі здобуттям незалежності у вирішенні піднятого питання і те, наскільки глибоко вони занурились у його вирішення. Другою обставиною виступає ідеологічна і географічна близькість зазначених країн. Підтримка, яку надають країни Балтії Україні, особливо у складних умовах незаконної і неспровокованої збройної агресії Росії проти України, а також відносно невелика відстань між Україною і країнами Балтії, лише зміцнює зв'язки між державами і створює підґрунтя для вступу їх громадян, зокрема у договірні відносини сурогатного материнства.

Аналіз піднятого питання в окресленому ракурсі здатен не лише визначити особливості сучасних нормативно-правових підходів до регулювання договірних відносин сурогатного материнства в зазначених країнах, проте також виявити їх переваги і недоліки, зокрема для формування науково обґрунтованих пропозицій з подальшого вдосконалення положень чинного цивільного законодавства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання відносин сурогатного материнства у країнах Європи, зокрема Балтії, а також в Україні ставало предметом розгляду таких вітчиз-

няних і зарубіжних вчених правників як О. Бобжинська, І. В. Венедиктова, Н. Ю. Голубєва, А. О. Дутко, А. Елленбоген, І. В. Жилінкова, М. Р. Заболотна, К. Каск, О. О. Кот, Т. С. Ківалова, Н. С. Кузнецова, Т. В. Курило, В. Локшин, Р. А. Майданік, О. О. Малиновський, Р. Мікеленаїте, В. Мікеленас, К. В. Москаленко, О. О. Отраднова, Д.-С. Подер, К. Т.-А. Подер, Р. Прікуле, Н. М. Раданович, М. Романюк, О. В. Рябенко, В. В. Самойлова, М. В. Сидоренко, А. Фельдберг, В. Л. Яроцький та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні особливостей правового регулювання договірних відносин сурогатного материнства за законодавством Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки та України задля створення наукового підґрунтя для формування пропозицій з подальшого вдосконалення положень чинного цивільного законодавства України.

Регулювання договірних відносин сурогатного материнства у Литовській Республіці

На шляху формування принципової позиції у питанні правового регулювання договірних відносин сурогатного материнства Литовська Республіка пройшла досить насичений шлях нормотворчої роботи, сповнений дискусій і обговорень, який у кінцевому рахунку і привів до чинного концептуального бачення способів вирішення піднятого питання.

Литовські вчені юристи розпочали юридичні дослідження порядку використання допоміжних репродуктивних технологій у середині 80-х років, тобто після семи років з народження в Об'єднаному Королівстві першої дитини, зачатої з використанням таких технологій.

Першим нормативно-правовим актом, присвяченому цьому питанню, став наказ Міністерства охорони здоров'я Литовської Республіки від 24 травня 1999 року № 248 «Про штучне запліднення». Його положен-

нями дозволялось обмежене використання допоміжних репродуктивних технологій. Зокрема, скористатись відповідними послугами могли лише заміжні жінки, а біологічний матеріал для запліднення міг надавати лише чоловік. При цьому нормативно-правовими положеннями встановлювалось п'ять методик штучного запліднення: внутрішньоматкова інсемінація; внутрішньоматкове перенесення гамет; екстракорпоральне запліднення; інтрацитоплазматична ін'єкція смерми; внутрішньоматкове перенесення зиготи.

У ході складання Цивільного кодексу Литовської Республіки 2000 року обговорювалось питання легалізації на рівні цього нормативно-правового акту можливості запліднення яйцеклітини жінки гаметами чоловіка з яким вона не перебуває у подружніх відносинах, проте етичні тренди, що були поширені у суспільстві, значний вплив на яке здійснювало католицьке вчення, сприяли відмові від реалізації цього задуму. Навіть вироблена «стримана» версія відповідних правил не була підтримана Парламентом [1, с. 119–123].

Як зазначають з цього приводу сучасні вчені, у Християнському світі Католицька церква принципово виступає проти усіх форм допоміжних репродуктивних технологій, у тому числі проти методики сурогатного материнства [2, с. 67]. При цьому цей підхід набув офіційної форми. У 2015 році Конференція єпископів Католицької церкви Європейського Союзу засудила усі форми гестаційного сурогатного материнства [3, с. 103].

У зв'язку з цим у подальшому законопроектна робота була зосереджена на складання драфтів нормативно-правових актів, які передбачали обмежене використання репродуктивних технологій [1, с. 123–126]. Результатом цієї кропіткої роботи стало прийняття у 2016 році Закону «Про допоміжне запліднення». Цей

законодавчий акт досить комплексно урегулював відносини, пов'язані з використанням допоміжних репродуктивних технологій. До принципів положень слід віднести заборону вчинення комерційних правочинів стосовно зародкових клітин і ембріонів (частина шоста статті 3), а також заборону донорства ембріонів (частина восьма статті 3). Однак, що дуже важливо, статтею 11 Закону встановлюється повна заборона сурогатного материнства. Як встановлено цим нормативним положенням, цивільні правочини, за якими одна жінка зобов'язується зачати, виносити і народити дитину іншій особі чи особам шляхом відмови від своїх материнських прав на дитину, яка народилася (сурогатне материнство), є нікчемними [4].

Свою чергою частиною першою статті 1.80 Цивільного кодексу Литовської Республіки встановлюється, що правочин, який суперечить імперативним нормам закону, є нікчемним. Своєю чергою частина перша статті 1.81 Кодексу встановлює, що правочин, який суперечить публічному порядку або суспільній моралі є нікчемним [5].

При цьому принципівість окресленої позиції стосовно використання методики сурогатного материнства підкреслюється прийняттям 25 червня 2020 року Сеймом Литовської Республіки резолюції про засудження усіх форм сурогатного материнства [6].

Регулювання договірних відносин сурогатного материнства у Латвійській Республіці

Нормативний підхід до використання сурогатного материнства як однієї з репродуктивних методик, що отримав закріплення у межах правової системи Латвійської Республіки, є досить неоднозначним. Відносини сурогатного материнства не стали предметом окремого правового регулювання. Поряд із цим з 1 липня 2002 року на території Латвії діє Закон «Про сексуальне і репродук-

тивне здоров'я». Саме його положення виступають передумовою для неоднозначного розуміння правової основи використання репродуктивної методики сурогатного материнства.

Закон у цілому регулює порядок використання допоміжних репродуктивних технологій (статті 12–20), однак пунктом 4 частини першої статті 15 встановлюється заборона використання донорських гамет або ембріонів з комерційною метою [7].

З-поміж усіх нормативних положень Закону це положення найбільше стосується відносин сурогатного материнства. Проте воно стосується проблеми предмета договору сурогатного материнства і об'єкта відповідних цивільних правовідносин. Адже, латвійські вчені, зокрема Р. Прікуле, висловлюють цілком обґрунтований сумнів з приводу можливості вважати використання методики сурогатного материнства як такої, що пов'язана з комерційним використанням ембріона [8, с. 229–230]. По-перше, у контексті проблеми предмета договору сурогатного материнства постає питання що ж власне виступає таким предметом: гамети/ембріон або ж послуга виношування ембріона/дитини. Адже, якщо ним є послуга, то у такому випадку вбачається, що навіть якщо сурогатна мати отримує винагороду за виношування і народження дитини, то у такому випадку на такі відносини не поширюється окреслена вище заборона. По-друге, визначальне значення має специфіка відповідної методики допоміжних репродуктивних технологій і, знову ж, використана у наведеному Законі термінологія. Сурогатне материнство передбачає перенесення до організму «замінної матері» ембріону людини, зачатої іншими чоловіком і жінкою. Суто з пропріетарної точки зору досить складним залишається питання правового режиму ембріона як певного біологічного матеріалу, тобто питання хто саме виступає власником такого матеріалу і чи може він взагалі

бути об'єктом права власності. Однак очевидним залишається той факт, що для сурогатної «замінної» матері, за загальним правилом, принаймні на початковому етапі розвитку відповідних правовідносин не становить інтерес набуття прав на ембріон. Як правило, її цікавить, зокрема винагорода за виношування і народження дитини, на противагу випадкам, коли незаміжня жінка придбаває гамету чоловіка для власного запліднення і, які, власне, у такому разі більше пов'язані з «комерційним використанням». Хоча навіть і у такому випадку постає питання саме «комерційного використання».

Окреслене вище демонструє недостатню нормативну розробленість відповідного питання на рівні нормативно-правових положень законодавства Латвійської Республіки. Це ж виступає перешкодою для розвитку відносин сурогатного материнства на території Латвії.

Свою чергою вчені правники трактують окреслений підхід як заборону. Хоча при цьому визнають, що окремі клініки надають відповідні послуги, однак обмежуються їх суто медичною складовою. Правові питання оплати за договором і правового статусу народженої дитини повністю покладаються на учасників відповідних договірних відносин [8, с. 230–231].

Водночас, незважаючи на можливість неоднакового трактування термінологічного словосполучення «комерційне використання» комерційні умови договору сурогатного материнства можуть зіштовхнутись з проблемою чинності у межах правопорядку Латвії. Адже, вбачається, що пункт 4 частини першої статті 15 Закону Латвійської Республіки «Про сексуальне і репродуктивне здоров'я» спрямований саме на протидію комерційній діяльності у сфері використання допоміжних репродуктивних технологій. При цьому також вбачається, що у такому підході знаходить втілення негативна оцінка комерційних аспек-

тів відповідних відносин з боку держави, що обумовлюється переважно морально-етичними міркуваннями. Своєю чергою статтею 1415 Цивільного кодексу Латвійської Республіки встановлюється, що не можуть предметом правочину, зокрема самовільна і нечемна поведінка, мета якої суперечить релігії, законам та моралі або спрямована на обхід закону; такий правочин є недійсним.

При цьому статтею 1553 Кодексу, зокрема констатується неможливість закріплення протиправних і аморальних умов договору, а статтею 1570 встановлюється, що такі умови не спричиняють юридичних наслідків [9].

Регулювання договірних відносин сурогатного материнства в Естонській Республіці

Нормативно-правовий підхід до регулювання відносин сурогатного материнства в Естонській Республіці також перебуває під потужним впливом релігійних позицій. Однак, навіть окрім цього фактору, негативне відношення до цієї репродуктивної методики висловлює значна частина суспільства, зокрема у силу етичних міркувань, наприклад, таких як недостатня увага, яку приділяють сурогатні матері до виношуваних дітей. Хоча у цілому у естонському суспільстві питання сурогатного материнства є предметом дискусій [10, с. 57].

Відносини, пов'язані з використанням допоміжних репродуктивних технологій, що складаються на території Естонії, регулюються положеннями Закону Естонської Республіки «Про штучне запліднення і захист ембріонів». Закон, зокрема дозволяє запліднення заміжньої жінки спермою її чоловіка за його згодою (стаття 17), а також незаміжньої жінки – спермою донора (стаття 22). При цьому стаття 23 Закону визначає порядок перенесення ембріона, створеного з чужорідної яйцеклітини, жінці. Однак, по-перше, використання такої методики допускається як крайній

випадок, тобто коли запліднення жінки іншим способом є неможливим (частина перша статті 23). По-друге, донор повинен надати згоду на запліднення (частина друга статті 23). По-третє, батьком дитини вважається чоловік, який надав згоду на запліднення жінки (стаття 24), а матір'ю – жінка, яка народила дитину (стаття 24).

При цьому статтею 11 зазначеного Закону встановлено заборону посередництва у штучному заплідненні жінки поза системою охороною здоров'я й визначено недійсність будь-яких правочинів, вчинених за такого посередництва [11].

Водночас, що важливо, стаття 120-1 Кримінального кодексу Естонської Республіки встановлює кримінальну відповідальність за передачу чужої яйцеклітини або отриманого з неї ембріона жінці з порушенням Закону «Про штучне запліднення і захист ембріонів», а також за приватне посередництво стосовно чужої яйцеклітини чи отриманого з неї ембріона [12].

Таким чином, використання репродуктивної методики сурогатного материнства в Естонії нівелюється специфікою встановлення юридичного зв'язку між дитиною і жінкою, яка її народила, а також встановленням кримінальної відповідальності за недотримання вимог спеціального законодавства, що орієнтоване на лікування безпліддя технологіями, які хоча і передбачають запліднення яйцеклітини іншої жінки з її подальшим перенесенням пацієнтці, однак встановлюють необхідність виношування дитини саме пацієнткою, тобто жінкою, яка хоче дитину, а не жінкою для інших осіб.

Регулювання договірних відносин сурогатного материнства в Україні

В Україні відсутній спеціальний законодавчий акт, який би регулював договірні відносини сурогатного материнства або відносини, пов'язані з використанням допоміжних

репродуктивних технологій у цілому. Наразі ці питання виступають предметом правового регулювання підзаконного нормативно-правового акту, а саме – Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09 вересня 2013 року № 787, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 02 жовтня 2013 року за № 1697/24229 [13].

Однак слід зазначити, що у цілому як положення чинного законодавства України, так і тенденція розвитку нормативно-правового підходу до регулювання відносин сурогатного материнства в Україні базується на дозволі використання цієї репродуктивної методики і створення належних гарантій забезпечення суб'єктивних цивільних прав та інтересів учасників відповідних відносин. Це отримало відображення як у відкликаному законопроекті «Про допоміжні репродуктивні технології», зареєстрованому у Верховній Раді України 19 липня 2018 року за № 8629 [14], так і у законопроектах «Про допоміжні репродуктивні технології», зареєстрованому 28 грудня 2021 року за № 6475 [15], а також альтернативному йому законопроекті «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій», зареєстрованому 11 січня 2022 року за № 6475-1 [16].

У всіх цих законодавчих ініціативах окрема увага приділяється регулюванню відносин сурогатного материнства, а також посередницькій і медичній діяльності, пов'язаній із застосування цієї репродуктивної методики. Необхідність регулювання цих відносин положеннями окремого спеціального законодавчого акту пов'язується із рівнем суспільної важливості цього питання, а тому і неможливістю їх комплексного упорядкування підзаконним нормативно-правовим актом.

Стосовно ж наведеного вище Порядку слід зазначити, що регулю-

ванню відносин, пов'язаних із застосуванням репродуктивної методики (методу) сурогатного материнства присвячено положення окремого розділу VI «Сурогатне (замінне) материнство». Ними, зокрема встановлюються умови для застосування цієї методики (пункт 6.1), покази до її застосування (пункт 6.2), необхідність проведення обстеження сурогатної матері (пункт 6.3), вимоги до сурогатної матері (пункт 6.4), протипоказання до застосування сурогатного материнства (пункт 6.5), алгоритм здійснення допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства (пункт 6.6) та ін.

При цьому лише у завершальному пункті 6.11 зазначеного розділу Порядку визначається необхідність подачі, зокрема нотаріально посвідченої копії письмового спільного договору, укладеного між сурогатною матір'ю та жінкою (чоловіком) або подружжям як необхідної умови для застосування сурогатного материнства [13].

При цьому положення Порядку не встановлюють жодних вимог до змісту такого договору.

В умовах загальнодозвільного типу правового регулювання цивільних відносин окреслені вище обставини створюють ситуацію, що найбільш сприяє використанню договору як інструмента регулювання відповідних відносин, а тому і розкриття усього обсягу принципу свободи договору. Однак, поряд із цим, відсутність необхідної нормативно-правової бази для регулювання договірних відносин сурогатного материнства, пов'язується з ризиками порушень суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів сторін відповідного договору в силу відсутності мінімальних стандартів їх забезпечення, які б могли бути запроваджені імперативними положеннями відповідного цивільного законодавства України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок під викладеним вище слід

підкреслити дуже важливу обставину, яка чітко простежується саме у закріпленому на рівні нормативних положень, підході до регулювання договірних відносин сурогатного материнства. Цією обставиною виступає взаємозв'язок суспільства і цивільного права як інструментарію регулювання приватних відносин, які складаються у суспільстві. Підтримка суспільством необхідності застосування допоміжних репродуктивних технологій, зокрема методики сурогатного материнства, втілюється у суспільному запиті на який суб'єкт нормотворення, як правило, відповідає встановленням на рівні положень цивільного права моделей поведінки, що визначають порядок застосування таких технологій. У такий спосіб відбувається задоволення суспільного запиту. Водночас неоднозначне або негативне ставлення суспільства до допоміжних репродуктивних технологій призводить до запровадження або збереження заборон чи обмежень у їх використанні.

Саме у тому у положеннях цивільного права знаходять втілення, зокрема відповіді на потреби суспільства.

При цьому з точки зору процесу здійснення суб'єктивних цивільних прав і застосування нормативних положень чинного цивільного законодавства важливою є чіткість законодавчого підходу до питання використання допоміжних репродуктивних технологій, зокрема методики сурогатного материнства. Його відсутність може призвести до виникнення юридичних спорів, зокрема в частині можливого конфлікту вчинюваних цивільних правочинів, пов'язаних з використанням зазначеної репродуктивної методики, і публічного порядку чи моралі.

Проведений аналіз показав, що навіть при схожих вихідних умовах розвитку суспільства і законодавства різних країн по ходу розвитку суспільних відносин, можуть сформуватись різні, а іноді і протилежні

підходи до регулювання певного виду відносин. Прикладом останніх виступає відношення до репродуктивної методики сурогатного материнства країнами Балтії з одного боку і України – з іншого.

Водночас на тлі такої специфіки нормативно-правових підходів постає важливе питання практичного характеру. Заборона сурогатного материнства у Литовській Республіці, Латвійській Республіці, Естонській Республіці і водночас дозвіл на його використання в Україні, з урахуванням відносної географічної близькості цих країн, створює умови для розвитку в Україні «репродуктивного туризму» для громадян країн Балтії. Однак, водночас з цим же постають проблеми колізійного регулювання відповідних відносин, а також правового статусу народженої дитини, законні інтереси якої підлягають обов'язковій охороні. Адже зрозуміло, що встановлені заборони на використання сурогатного материнства можуть виступати перешкодою для визнання юридичної сили і юридичних наслідків договору сурогатного материнства, укладеного на території України і відповідно до правопорядку України, а також власне юридичних наслідків використання такої репродуктивної методики. А це вже створює підґрунтя для проблеми для визнання на рівні правопорядків країн Балтії існування сімейних відносин між дитиною, народженою внаслідок використання репродуктивної методики сурогатного материнства, і її генетичними батьками.

Водночас окреслене питання повинно стати предметом окремої уваги.

Стаття присвячена розгляду особливостей правового регулювання договірних відносин сурогатного материнства за законодавством Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки та України задля створення наукового підґрунтя для

формування пропозицій з подальшого вдосконалення положень чинного цивільного законодавства України.

Аналізуючи відповідні нормативно-правові положення чинного законодавства встановлюється, що законодавство Литовської Республіки йде шляхом чіткої і однозначної заборони використання репродуктивної методики сурогатного материнства. Законодавство Латвійської Республіки не забороняє прямо можливість використання методики сурогатного материнства, однак встановлює заборону використання донорських гамет або ембріонів з комерційною метою, що створює значені перешкоди для застосування цієї методики. Заборона сурогатного материнства в Естонській Республіці прямо впливає з імперативних положень закону «Про штучне запліднення і захист ембріонів» якими встановлює вичерпний перелік дозволених до використання форм допоміжних репродуктивних технологій.

Авторка встановлює, що наразі в Україні договірні відносини сурогатного материнства виступають предметом правового регулювання підзаконного нормативно-правового акту, який дозволяє використання договору для регулювання відносин сурогатного материнства між подружжям і сурогатною матір'ю.

Обґрунтовується, що в умовах географічної близькості країн Балтії і України, а також заборони використання репродуктивної методики сурогатного материнства в країнах Балтії і дозволу на її використання в Україні, створюється підґрунтя для розвитку в Україні «репродуктивного туризму» для громадян Литви, Латвії та Естонії. Своєю чергою це створює передумови для виникнення проблеми визнання юридичної

сили і юридичних наслідків договору сурогатного материнства, укладеного громадянами зазначених країн на території України і відповідно до правопорядку України, а також власне юридичних наслідків використання такої репродуктивної методики.

Ключові слова: репродукція (відтворення), репродуктивні права, допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, договір сурогатного материнства.

Chernobaieva A. Experience of legal regulation of contractual relationships of surrogacy in Baltic States and in Ukraine

The article is devoted to consideration of the features of legal regulation of contractual relationships of surrogacy according to legislation of Lithuania Republic, Latvian Republic, Estonian Republic and Ukraine to create doctrine basis for formulation propositions of further improvement of legislative provisions of Ukraine.

Analyzing appropriate provisions of current legislation the author finds that legal order of Lithuania Republic clearly and explicitly prohibits the application of surrogacy as the technique of assisted reproductive technologies. Legislation of Latvian Republic does not prohibits clearly the application of surrogacy but prohibits the possibility of commercial usage of donor's gamete and embryos, that leads to obstacles for application of appropriate reproductive technique. The prohibition of surrogacy in Estonian Republic directly follows from the provisions of the Law "On artificial insemination and embryo protection" that provide closed list of assisted reproductive technologies that can be used in Estonia.

The author defines that at present contractual relationships of surrogacy in Ukraine are regulated by subordinate legislation which

allows using contract as juridical instrument of regulation of surrogacy relationship with participation of married couples at one side and surrogate mother at another one.

It is substantiated that in the context of geographical closeness of Baltic States and Ukraine and in view that using of surrogacy as technique of assisted reproductive technologies is prohibited in such States and at the same time allowed in Ukraine, the ground for development of "reproductive tourism" for Lithuanians, Latvians and Estonians is laid down. At the same time this actualizes the problem of recognition of the juridical power and juridical consequences of the contract of surrogacy, concluded by citizens of Baltic States in Ukraine and according to legal order of Ukraine, as well as juridical consequences of using of such reproductive technique.

Key words: reproduction, reproductive rights, assisted reproductive technologies, surrogacy, surrogacy contract.

Література

1. Mikelėnas V. and Mikelėnaitė R. Is the Battle Over? The New Lithuanian Law on Assisted Reproduction. *Russian Law Journal*. 2018. № 6 (1). P. 119–132.
2. Ellenbogen A, Feldberg D. and Lokshin V. Surrogacy - a worldwide demand. Implementation and ethical considerations. *Gynecological and Reproductive Endocrinology and Metabolism*. 2021. № 2 (2). P. 66–73.
3. Pxdar K. T.-A., Pxdar J.-C., Kask K. Viljatusravi ja suremisabi eetika: Evangeelsete Kirikute Osaduse Euroopas suunised. Tallinn : EELK Usuteaduse Instituut, 2019. 208 l.
4. Pagalbinio apvaisinimo: Įstatymas Lietuvos Respublikos 14.09.2016 Nr. XII-2608. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f31c44c27bd711e6a0f68fd135e6f40c> (prieigos data: 27.03.2022).
5. Civilinis kodeksas: Įstatymas Lietuvos Respublikos 18.07.2000 Nr. VIII-1864. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legal>

lAct/TAR.8A39C83848CB (prieigos data: 27.03.2022).

6. On Condemning all Forms of Surrogacy: Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania of 25th of June 2020 No XIII-3160. URL: <http://media.aclj.org/pdf/Seimas-of-the-Republic-of-Lithuania-Resolution-on-Condemning-all-Forms-of-Surrogacy-25-June-2020-XIII-3160-Vilnius.pdf> (access date: 26.03.2022).

7. Seksuālās un reproduktīvās veselība: Valsts Likums 31.01.2002. URL: <https://likumi.lv/ta/id/58982-seksualas-un-reproduktivas-veselibas-likums> (iesniegšanas datums: 28.03.2022).

8. Prikule R. Surogātmaternitātes izpratne un tās vēsturiskā rašanās. Individ. Sabiedrība. Valsts: starptautiskās studentu un docētāju zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. (Rēzekne, 18–19. maijs. 2018). Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2019. Lpp. 227–232.

9. Civillikums: Valsts Likums 26.01.2006. URL: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums> (iesniegšanas datums: 28.03.2022).

10. Левушкин А. Н. Правовое регулирование суррогатного материнства в странах Балтии. Пробелы в рос. зак-ве. 2011. № 1. С. 55–58.

11. Kunstliku viljastamise ja embrõokaitse: Eesti Seadus 11.06.1997. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/KVEKS> (taotluse esitamise kuupdev: 28.03.2022).

12. Kriminaalkoodeks: Eesti Seadus 07.05.1992 URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184289> (taotluse esitamise kuupdev: 28.03.2022).

13. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 р. № 787, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 02.10.2013 р. за № 1697/24229. Офіц. вісн. України. 2013. № 82. Ст. 3064 (зі змінами).

14. Про допоміжні репродуктивні технології: проект Закону, зареєстрований у Верховній Раді України 19.07.2018 р. за № 8629. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64477 (дата звернення: 30.11.2021).

15. Про допоміжні репродуктивні технології: проект Закону, зареєстрований у Верховній Раді України 28.12.2021 р. за № 6475. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73524 (дата звернення: 15.04.2022).

16. Про застосування допоміжних репродуктивних технологій: проект Закону, зареєстрований у Верховній Раді України 11.01.2022 р. за № 6475-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73571 (дата звернення: 15.04.2022).